

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 15 (Nisan/April 2024), s. 1524-1540.
Geliş Tarihi-Received: 05.03.2024
Kabul Tarihi-Accepted: 03.04.2024
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1447283

Edebiyat Öğretiminde Kullanılabilecek Bir Kaynak: Başlangıcından Tanzimat Devri'ne Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra

*A Source That Can be Used for Literature Education: A Poetic Momerandum as to
Our Literature History From Its Beginning to the Tanzimat Period*

Cihan İNER*

Öz

Gazeteci, müderris, mesnevihan gibi çok yönlü bir kişiliğe sahip olan, farklı pek çok sahada eser veren, şair ve nasir Tâhirü'l-Mevlevî (1877-1951); liselerde edebiyat öğretmenliği yaptığı yıllarda derslerinde kullanmak amacıyla "Başlangıcından Tanzimat Devri'ne Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra" ve "19. Asrın Yarısına Kadar Garp Edebiyatı Tarihine Dair Manzum Bir Muhtıra" adlı manzum edebiyat tarihi özelliği taşıyan iki metin yazmıştır. Bu metinlerden, çalışmamıza konu olan "Başlangıcından Tanzimat Devri'ne Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra"da, Türk edebiyatının başlangıcından Tanzimat Dönemi'ne kadar olan dönemleri ele alınmış ve bu devrelerde eser vermiş edipler kısa ve öz bir şekilde anlatılmıştır. Bu çalışmada, eserin müellifinin biyografisi ve eserleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra söz konusu eser, doküman analizi yöntemi kullanılarak şekil özellikleri ve muhtevası bakımından incelenmiştir. Eldeki bilgilere göre hece ölçüsüyle yazılan tek manzum Türk edebiyatı tarihi olma özelliğini taşıyan bu eserin edebiyat öğretimi açısından sağlayabileceği faydalar "Söz Varlığı", "Edebîlik", "Edebî Metne Verilen Önem", "Veciz/Özlu Anlatım-Sehl-i Mümteni", "Düşünmeye, Okumaya ve Araştırmaya Sevk Etme", "Kelime Öğretimi", "Karşılaştırma ve Bilgiler Arasında Bağ Kurma", "Dil İçi Manzum Çeviriler", "İlgi Çekici Bazı Unsurlar" başlıkları altında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tâhirü'l-Mevlevî, manzum edebiyat tarihi, edebiyat öğretimi, edebî metin.

Abstract

A multifaceted character like a poet, journalist, professor, mesnevihan and the writer of works in many different fields, a poet and a prose writer, Tâhirü'l-Mevlevî (1877-1951) wrote two texts having the characteristics of the poetic literature history during his career as a literature teacher at a high school, named "A Poetic Momerandum as to Our Literature History from Its Beginning to the Tanzimat Period" and "A Poetic Momerandum as to Western Literature History until the Half of the 19th Century" to utilize during his classes. In one of these two works that mentioned in this study "A Poetic Momerandum as to Our Literature History from Its Beginning to the Tanzimat Period", the periods of Turkish literature from the beginning

* Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, e-posta: cihaniner@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7977-644X.

until the Tanzimat Period are discussed and literary men of these periods are shared briefly. In this study, in addition to the biography of the writer and a brief information about his works, his above mentioned work is examined by using document analysis method, in terms of form characteristics and content. Considering the available information, this work is the only poetic Turkish literature history written in syllabic meter and its benefits with regards to literature education are listed as: "Vocabulary", "Literariness", "Importance Attached to Literary Text", "Concise Expression-Sehl-i Mümteni", "Prompting to Think, Read and Search", "Word Teaching", "Connect Comparison and Information", "Some Interesting Elements".

Keywords: Tâhirü'l-Mevlevî, poetic literature history, literature education, literary text.

Giriş

Türk edebiyatında Ali Şîr Nevâî (ö. 906/1501) ve Sehî Bey (ö. 955/1548-1549)'in ilk numunelerini ortaya koyduğu şuarâ tezkiresi türünde 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar çok sayıda eser verilmiştir. Tezkireler, biyografi ve antoloji özelliği taşıyan eserler olup edebiyat tarihi çalışmaları için önemli kaynaklardır. Edebiyat tarihi ise edipleri ve edebî eserleri kronolojik bir biçimde ve bir yöntem çerçevesinde ele alan bilim dalıdır.¹ Ziya Paşa'nın Harâbât Mukaddimesi, şairleri "kudemâ, evâsıt, evâhir" şeklinde tasnif etmesi bakımından tezkire geleneğinden ayrılrsa da "edebiyat tarihi" adını taşıyan ilk eserimiz 1306/1889'da basılan Abdülhalîm Memdûh'un *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*'sidir (Okay, 1994). Edebiyat tarihi sahasında Ziya Paşa'dan Cumhuriyet'in ilanına kadar verilen eserler Polat (2005) tarafından "Hazırlık Çalışmaları, İlk Adımlar ve Olgunlaşmaya Doğru" başlıkları altında tasnif edilerek incelenmiştir. M. Fuad Köprülü tarafından 1926 yılında neşredilen *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı çalışma ile edebiyat tarihi "medeniyet tarihinin bir şubesi" olarak tavsif edilerek bu saha için bir yöntem geliştirilmiştir (Polat, 2005, s. 10). Cumhuriyet'in ilan edilmesinden kısa bir süre sonra (1931) kaleme alınan ve bu çalışmaya konu edilen *Başlangıcından Tanzimat Devri'ne Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra* ise Tâhirü'l-Mevlevî tarafından kaleme alınmış olup mevcut bilgilere göre hece vezniyle nazmedilen tek Türk edebiyatı tarihi olma özelliğine sahiptir.

Mevlevîliğe intisabından dolayı daha ziyade Tâhirü'l-Mevlevî olarak tanınan Tâhir Olgun'un asıl adı Mehmed Tâhir'dir. 5 Ramazan 1294'te (13 Eylül 1877) İstanbul'un Taşkasap (Fındıkzade) semtinde doğmuştur. Annesi Emine Emsal Hanım, babası Hacı Mustafa Saffet Bey'dir. İlk tahsilini Hekimbaşı Ömer Efendi Mekteb-i İdâdîsi'nde yapan Tâhirü'l-Mevlevî, Gülhâne Askerî Rüşdiyesi ve Menşe-i Küttâb-ı Askerî'yi bitirdikten sonra 1892 yılında Bâb-ı Seraskerî'de memurluğa başlamıştır. Bu yıllarda Filibeli Mehmed Râsim Efendi ve Mesnevihan Mehmed Es'ad Dede'den dersler okumuş, Farsça öğrenmiş ve Es'ad Dede'den mesnevihanlık icazeti almıştır. 1894'te, Mevlevî şeyhi Mehmed Celâleddin Dede'ye intisap eden, Kâdirî ve Rufâî tarikatlarından da icazetnameye sahip olan müellif, Mevlevîlik tarikatına intisabından sonra Tâhirü'l-Mevlevî imzasıyla yazmaya başlamıştır. Vakıftan gelen parayla geçinmek istemediği için Tâhir Dede Kütüphanesi adıyla bir sahaf dükkânı açmış, burada Mevlevî büyüklerinin eserlerini neşretmiştir. Haftalık bir gazete çıkarmak isteyen Tâhirü'l-Mevlevî'ye dergi için ruhsat verilmeyince Resimli Gazete'nin sahibiyle belli bir ücret karşılığında anlaşarak bu dergiyi kendisi çıkarmaya başlamıştır (1899). Ancak gazete ilk sayısının ardından bir jurnal sebebiyle kapatılmıştır. Gazetesi kapatıldıktan sonra sahaf dükkânını kapatan Tâhirü'l-Mevlevî, Sultan Abdülaziz'in kızı Nâzime Hanım'ın davetiyle onun yalisına vekilharç olarak girmiştir. 1900 yılında "Dîvânçe-i Tâhir"i neşreden yazar, 1904'te açılan imtihanı kazanarak Orman ve Zirâat Nezâretî'ne memur olarak tayin edilmiş ve yine bu yıl Burhân-ı Terakkî ve Rehnümâ-yı Füyûzât mekteplerinde Farsça ve İslâm tarihi dersleri okutmaya başlamıştır. İkinci Meşrutiyet'ten sonra arkadaşlarıyla beraber Rehber-i Vatan

¹ Türk edebiyatı tarihi sahasında verilen eserler için bk. Çetin, 1988; Polat, 2005; Karakaş, 2019.

gazetesini çıkarmışsa da bu gazete pek uzun ömürlü olamamıştır. Bundan sonra, başyazarı olduğu Nekregû gazetesinde “Tâhir Saffet” imzasıyla istibdadın aleyhinde mizahî yazılar kaleme almıştır. İttihat ve Terakki üyesi olmuş, 31 Mart Hadisesi'nden önce cemiyetten istifa etmiştir. Beyânü'l-Hak, Sırât-ı Müstakîm, Sebîlü'r-Reşâd'da da yazılar yazmıştır. 1909'da Dârü's-Şafakati'l-İslâmiye'de edebiyat ve usûl-i tahrîr dersleri vermeye başlamış, 1914'te Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye medreselerine müderris tayin edilmiş, 1919-1924 yılları arasında Medresetü'l-Kuzât'ta kitâbet-i resmiye muallimliği yapmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî, 1920 yılında dinî, ilmî, edebî ve felsefî konularda yazıların yer aldığı Mahfil mecmuasını çıkarmaya başlamış, 1924 yılında medreseler kapatılınca İstanbul İmam-Hatip Mektebinde muallimliğe tayin edilmiştir. 1925'te şapka ve inkılaplara karşı olduğu gerekçesiyle tutuklanmış, 1926 yılında İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış ancak yaptığı savunma sayesinde beraat etmiştir. İstanbul'a döndükten sonra Dârü's-Şafakâ'daki derslerine devam etmiştir. 1926'da tapuda memurluğa başlayan Tâhirü'l-Mevlevî 1929'da Maltepe Askerî Lisesine, 1931'de Kuleli Askerî Lisesine tayin edilmiştir. Burada on yıl edebiyat öğretmenliği görevini yerine getirmiş ve edebiyat tarihi sahasında çalışmalar yapmıştır. 1934'te “Olgun” soyadını alarak bu tarihten sonraki eserlerinde Tâhir Olgun imzasını kullanmıştır. 1948 yılında Süleymaniye Camii'nde mesnevi dersleri vermeye başlayan Tâhir Olgun, yine aynı yıl İslâm Yolu mecmuasını çıkarmıştır. 21 Haziran 1951'de vefat etmiş ve Yenikapı Mevlevîhanesi'ne, annesinin kabrinin yanına defnedilmiştir (İnal, 1970, s.1820-1822; Şentürk, 1991, s. 1-58; Kahraman, 2010).

Tarih, edebiyat tarihi ve teorisi, tercüme, şerh, tenkit, lügat, biyografi, monografi gibi pek çok sahada kalem oynatan, şiir ve nesir alanında eserler veren, velûd bir yazar olan Tâhirü'l-Mevlevî'nin eserleri şöylece sıralanabilir: Âmûzgâr-ı Fârisî, Asr-ı Saâdette Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri, Âşık Çelebi Tezkiresi ve Şair Zâtî, Bâkî'ye Dair, Bursalı Gazâlî, Büyüklerimizden Bazı Zevât, Cengiz ve Hülâgû Mezalimi, Dest-âvîz-i Fârisî-hânân, Dîvânçe-i Fârisî-i Tâhir, Dîvânçe-i Tâhir, Dîvân Edebiyatından Birkaç Parça ve İzahı, Dîvân-ı Tâhirü'l-Mevlevî, Dîvân-ı Tâhirü'l-Mevlevî 2, Edebî Mektuplar, Edebiyat İstılahları, Edebiyat Kaideleri, Edebiyat Lügati, Edebiyat Sözlüğündeki Uydurma Tabirler, Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra, Efgan Emiri Abdurrahman Han, Fuzûlî'ye Dair, Germiyanlı Şeyhî ve Harnâmesi, Hallâc-ı Mansûr'a Dair, Hazret-i Peygamber ve Zamanı, Hint İhtilâli, Hint'in Moğol Hükümdarları ve Nâdir Şâh, Hint Masalları, Hitabet Dersleri, İbni Kemâl'in Yavuz Hakkındaki Mersiyesi, İslâm Askerine, Kafkasya Mücahidi Şeyh Şamil'in Gazavâtı, Kaili Bilinen Fıkralar, Kamerî Aylara Dair Malumat, Kudemâ-yı Mevlevîye, Kur'ân ve Mağz-ı Kur'ân, Mantıkî ve Bir Hezeliyyesi, Matbuat Âlemindeki Hayatım, Medâris-i İslâmiyye Talebesine Tarih Hulasaları, Menâkıbü'l-Ârifin'de Munderic “Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî”den On Fasılın Tercümesi, Mesnevi Dersleri, Mesnevi'nin Eski ve Yeni Muterizleri, Mesnevi'nin Yeni Muterizine İkinci Cevap, Mir'ât-i Hazret-i Mevlânâ, Mir'âtü'l-Akâid, Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ Tercümesi, Müslümanlıkta İbadet Tarihi, Nedîm'in Köşk Kasidesi ve Namık Kemal ile Ziya Paşa'nın Naziresi, 19. Asrın Yarısına Kadar Garp Edebiyat Tarihine Dair Manzum Bir Muhtıra, Osmanlı Devletinde İdam Edilen İki Şeyhülislâm, Risâle-i Fütüvvetiyye Tercümesi, Sabrî'nin Ebû Saîd Efendi Vasfındaki Kasidesi, Sâdî-i Şîrâzî'ye Dair, Siyer-i Enbiyâ, Siyer-i Peygamberî, Şair Ali İffet, Şair Anıtları, Şair Nev'î ve Sûriyye Kasidesi, Şair Refî-i Kâlâyî, Şeyh Celâleddîn Efendi Merhum, Şeyh Sadî'nin Bir Sergüzeşti, Şükûfe-i Bahâristân, Tarih-i İslâm Sahâifinden, Tedrisât-ı Edebiyyeden Nazım ve Eşkâl-i Nazım, Terceme-i Tefsir-i Hüseyinî, Tercümelerim, Teşebbüs-i Şahsî, Türk Edebiyatı Tarihi Muhtırası, Vehbî'nin Tannâne Kasidesi ve Şerhi, Vehbî'nin Tayyâre Kasidesi ve Şerhi, Veliüddîn Oğlu Ahmed Paşa Dîvânı'nın Nesre Çevrilişi (Şentürk, 1991, s. 61-115).

Dil ve edebiyat eğitimi-öğretimi, millî kültürün gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan yollardan biridir. Edebiyat eğitim-öğretim faaliyetlerinin, bireyde millet olma

şuurunu uyandırmanın yanında, bireye estetik zevk kazandırma ve bireyin “güzel”in farkına varmasını sağlama, duygu ve düşünce dünyasını geliştirme gibi işlevlerinden söz edilebilir. Bütün bunların yolu ise öğrenciye “dil bilinci ve okuma zevki kazandırmak”tan (Kavcar, 1987, s. 266) geçmektedir. Kültürel yozlaşmanın olanca hızıyla yaşandığı günümüz şartlarında, dil ve edebiyat eğitimine önemli bir rol düşmektedir. Edebiyat eğitimi, “Sanatkârın dil malzemesiyle hayat verdiği estetik değeri haiz edebî metni, varoluş amacı doğrultusunda anlama/anlamlandırma, duyma/duyurma, sezme/sezdirme üzerinde odaklaşan bir tür sanat eğitimi”dir (Çetişli, 2006, s. 82). Dolayısıyla edebiyat eğitimi ve öğretimi faaliyetlerinin aslî malzemesi, edebî metindir.

Bu çalışmanın problem cümlesi, “Başlangıcından Tanzimat Devri’ne Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra” adlı eser, edebiyat öğretiminde bir kaynak metin olarak kullanılabilir mi?” şeklinde kurulmuştur. Belirlenen alt problem ise şöyle ifade edilebilir: “Başlangıcından Tanzimat Devri’ne Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra” adlı eser, hangi özellikleri yönüyle edebiyat öğretiminde fayda sağlayabilir?

Nitel araştırma deseninde hazırlanan bu çalışmada “yazılı, görsel malzemenin toplanıp incelenmesi” (Sönmez ve Alacapınar, 2013, s. 84) olarak tanımlanan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. “Başlangıcından Tanzimat Devri’ne Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra”nın şekil ve muhteva özellikleri tespit edilerek edebiyat öğretimi açısından ne gibi faydalar sağlayabileceği analiz edilmiştir.

“Başlangıcından Tanzimat Devri’ne Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra” adlı eser, Tâhirü’l-Mevlevî’nin edebiyat öğretmenliği yaptığı yıllarda derslerinde kullanmak üzere yazdığı manzum bir edebiyat tarihidir². “1931 senesi Ağustos’unda tamamlanan eser aynı yıl 19,5 x 14 ebadında 158 sayfalık bir kitap hâlinde İttifak matbaasında (İstanbul) basılmıştır.” (Şentürk, 1991, s. 77).

1924’ten günümüze kadarki süreçte dil ve edebiyat öğretim geleneğinde edebiyat tarihi öğretimine yer verilmiş olup (Çelik, 2018, s. 272) tür merkezli bir yaklaşımın benimsendiği 2018 Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı’nda, “metinlerin edebiyat geleneği içindeki yerini belirlemek üzere edebiyat tarihinden yararlanılması” (MEB, 2018, s.13) gerektiği ifade edilmiştir. Bu hususlar göz önüne alındığında, edebiyat tarihinin manzum bir şekilde ele alındığı bir metin olan “Başlangıcından Tanzimat Devri’ne Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra” edebiyat eğitimi-öğretimi faaliyetlerinde kullanılabilir bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

A-“Başlangıcından Tanzimat Devri’ne Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra” Adlı Eserin Şekil Özellikleri

1404 beyitten oluşan eser, öğrencilere faydalı olmak amacıyla kaleme alındığı için sade bir dile sahiptir. Müellif, “Başlangıç” bölümünde, Türkçe kelime kullanmaya özen gösterdiğini söylemektedir (Tâhir, 1931, s. 3).

11’li hece ölçüsüyle kaleme alınan eserin nazım birimi beyit olup her beyit kendi arasında kafiyelenmiştir. Kimi beyitlerde kelime veya ek hâlinde redif kullanılırken kimilerinde redife yer verilmemiştir. Yarım, tam, zengin, cinaslı kafiye gibi farklı türlerde kafiyeler kullanılmıştır.

“Cenûbî: Hakanî, Çağtayca olmuş
Şimâlî: Oğuzca adını bulmuş” (Tâhir, 1931, s. 6).

² Müellifin “19. Asrın Yarısına Kadar Garp Edebiyatı Tarihi’ne Dair Manzum Bir Muhtıra” adıyla bir de manzum Batı edebiyatı tarihi bulunmaktadır. Eser üzerine yapılan müstakil çalışma için bk. Çanaklı, 2017.

[-muş: redif, "l": yarım kafiye]

"Şölen de umûmî ziyâfet oldu
Fukarâ doyuran bir âdet oldu" (Tâhir, 1931, s. 9).

["oldu": redif, "et" tam kafiye]

"Oturup bunları kitâbet etmiş
İbret alanlara hitâbet etmiş" (Tâhir, 1931, s. 10).

["etmiş": redif, "âbet" zengin kafiye]

"Aldı medreseye, başladı derse
Bâkî hıfzederdi hoca ne derse" (Tâhir, 1931, s. 50).

["derse/derse": cinaslı kafiye]

Mısra içinde birbiriyle kafiyeli kelimelere yer verilerek ahengin güçlendirildiği görülmektedir:

Sığır dedikleri bir sürgün avı
Yılda bir gelirdi o **avın tavı** (Tâhir, 1931, s. 9).

Bu demde bir şâir var pek revnaklı
Kendisi **Irâklı** sözü **firâklı** (Tâhir, 1931, s. 53).

Eserin manzum olması sebebiyle ek bilgi, örnek ve açıklamaların zarurî olarak dipnotlarda sunulduğu görülür. Bazen yazarların doğum-ölüm tarihlerine, bazen edebî terim, kavram ve eserlerle ilgili kısa açıklamalara, bazen de metin örneklerine dipnotlar vasıtasıyla yer verilmiştir.

Akılda kalıcılığı kolaylaştırdığı ve öğrenmenin eğlenceli hâle getirilmesine imkân sağladığı için edebiyatımızda sözlük, tefsir, hadis, akaid, tezkire, gramer, tarih, astronomi, musiki, tıp gibi farklı konu veya türlerde manzum didaktik eserler kaleme alınmıştır (Kırbyık, 2007, s. 5). Tâhirü'l Mevlevî, eserinin Güftî'nin Teşrifâtü'ş-Şuarâ adlı tezkiresi ve Harâbât Mukaddimesi'nden sonra bu tarzda yazılmış üçüncü eser olduğunu "Başlangıç" bölümünde ve Güftî başlığında ise "Manzûm tezâkirin birincisidir/İkinci Ziyâ'nın, bu sâlisidir [üçüncüsüdür]" (Tâhir, 1931, s. 88) şeklinde ifade etmektedir³. Ancak bu eser, yazarın da tespitlerine göre, hece ölçüsü ve sade bir dille yazılmış olması yönüyle "ilk" olma özelliğine sahiptir:

"Öyle zannediyorum ki şu muhtasar eser, Güftî Tezkiresi ile Harâbât Mukaddimesi'ne nisbetle üçüncü oluyor, fakat millî vezin ile ve gâyet sâde yazılmış olması itibâriyle birinciliği kazanıyor" (Tâhir, 1931, s. 3).

"Başlangıç" bölümünde, eserin manzum kaleme alınma sebebi, müellif tarafından "vezinli sözlerin kolayca zihne girmesi ve uzun müddet hâtırda kalması" (Tâhir, 1931, s. 3) olarak açıklanmaktadır.

Eserde cümle, genellikle beyitte tamamlanmıştır. Nadiren bir beyitte tamamlanmayıp diğer beyitte devam eden cümleler de görülmektedir (beyt-i merhûn):

Demek ki beşinci asırda bizim

³ 18. yy.da Üsküdarlı Hasîb tarafından yazılan manzum bir tarih kitabı olan *Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân* adlı eserin bir bölümünde, I. Bayezid, I. Mehmed, II. Murad ve II. Mehmed dönemlerinde yaşayan şairlere yer verilmiştir. Konuyla ilgili bk. Coşkun, 2002 ve Dinçer Berdibek, 2018.

Edebiyatımızda bir klasizim,

Meydâna çıktı da geniş yol oldu
Avrupalı o yolu sonradan buldu (Tâhir, 1931, s. 13-14).

B-“Başlangıcından Tanzimat Devri’ne Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra” Adlı Eserin Muhteva Özellikleri

Türk edebiyatının ne denli köklü bir geçmişe sahip olduğunu anlatan birkaç beyitle başlayan eser, “Edebî Devreler” başlığı altında Türk edebiyatının “İslâm’dan Mukaddem”, “İslâm’dan Sonra” ve “Avrupa’nın Taklidi” olarak üç devreye ayrılmasıyla devam eder. Eserde Türk lehçelerine, Türklerin tarih boyunca kullandığı alfabelere, İslâmiyet öncesi Türk şiirinin genel özelliklerine değinilir. İlk İslâmî eserler olan Kutadgu Bilig, Divânu Lugâtî’t-Türk, Atâbetü’l-Hakâyık tanıtıldıktan sonra Ahmed Yesevî ve sanatı kısaca açıklanır. Çağatay ve Azerbaycan sahası Türk edebiyatına temas edildikten sonra Garbî [Batı Tesirinde Gelişen] Türk Edebiyatı’nın kuruluşundan kısaca bahsedilir, sonra yüzyıllara göre şair ve yazarlar tanıtılır. Metinde adına başlık açılan edipler şunlardır:

Hâce Dehhânî, Sultân Veled, Şeyyâd Hamza, Şeyh Ahmed Gülşehrî, Âşık Paşa, Elvân Çelebi, Dervîş Yûnus, İzzeddîn Ahmed, Hâce Mes’ûd, Kul Mes’ûd, Niyâzî, Ahmedî, Hamzavî, Ahmed-i Dâî, Şeyhî, Şeyhoğlu Cemâlî, İzârî, Cenânî, Süleymân Çelebi, Hümâmî, Bursalı Safî, Elvân-ı Şirâzî, Yazıcızâdeler, İvaz Paşazâde Atâyî, Melihî, Ahmed Paşa, Nizâmî, Sinân Paşa, Nişancı Mehmed Paşa, Le’âlî, Mesihî, Necâtî, Sehî Bey, Behiştî, Hamdullah Hamdî, Zâtî, Abdülbâkî Mahmûd, Fuzûlî, Rûhî, Taşlıcalı Yahyâ Bey, Hayâlî, Nev’î, Hakanî Mehmed Bey, Fakîrî, Tatavralı Mahremî, Edirneli Nazmî, Tâcîzâde Ca’fer Çelebi, Ahmed Ferîdûn Bey, Hoca Sa’deddîn Efendi, Âşık Paşazâde Ahmed Âşıkî, Şeyh Üftâde, Ümmî Sinân, Pîr Sultân Abdâl, Azmîzâde Hâletî, Nef’î, Nev’îzâde Atâyî, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi, Sabrî, Mustafâ Fehîm, Şeyhülislâm Bahâyî Efendi, İbrâhim Cevrî Çelebi, Vecdî, Nâ’îlî, Neşâtî, Güftî, Veysî, Nergisî, Kâtib Çelebi, Evliyâ Çelebi, Na’îmâ, Koçi Bey, Seyyid Seyfullâh Efendi, Mısırî Niyâzî Mehmed Efendi, Aziz Mahmûd Hüdâyî Efendi, Âdem Dede, Yûsuf Nâbî, Sâbit, Osmânzâde Tâ’ib, Nazîm, Nedîm, İzzet Alî Paşa, Belîğ, Arpa Eminizâde Mustafâ Sâmi Bey, Müverrih Râşid, Seyyid Hüseyin Vehbî, Süleymân Nahîfî, Diyaribekirli Hâmî, Mîrzâzâde Ahmed Neylî, Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi, Koca Râgıb Paşa, Haşmet Efendi, Zübeyde Fitnat Hanım, Süleymân Neş’et Efendi, Esrâr Dede, Şeyh Mehmed Es’ad Gâlib Dede, Şefik Efendi, Resmî Ahmed Efendi, Ebubekir Kânî Efendi, Sünbülzâde Vehbî Efendi, Enderûnlu Fâzıl, Seyyid Osmân Sürûrî Efendi, Enderûnlu Osmân Vâsif Bey, İzzet Mollâ, Âkif Paşa, Ahmed Âsım Efendi, Hoca İshâk Efendi.

“Hâtime” bölümünde Tanzimat, Servet-i Fünun ve Fecr-i Âti dönemlerine birkaç beyitle temas edilir. Bu dönemlerden beyitlerde adı geçen tek edip, Şinâsî’dir. Teceddüd [Yenileşme] Devresi’nin ayrıca yazılması gerektiğini ifade eden şair, sade bir dille ve hece ölçüsüyle yazmanın zorluğundan bahseder. Bundan sonra eserin yazılış süreci kısaca anlatılır, eksiklerin hoş görülmesi istenir. Son beyitte, metnin 1931 yılının Ağustos ayında tamamlandığı dile getirilir:

“Ben sözü tamâma erdirdim bunda
Dokuz yüz otuz bir ağustosunda” (Tâhir, 1931, s. 156).

Çalışmamıza konu edilen eserin muhteva özellikleri, “Söz Varlığı”, “Edebîlik”, “Edebî Metne Verilen Önem”, “Veciz/Özlü Anlatım-Sehl-i Mümteni”, “Düşünmeye, Okumaya ve Araştırmaya Sevk Etme”, “Kelime Öğretimi”, “Karşılaştırma ve Bilgiler

Arasında Bağ Kurma", "Dil İçi Manzum Çeviriler", "İlgi Çekici Bazı Unsurlar" başlıkları altında incelenecektir.

1. Söz Varlığı

Edebiyat eğitimi ve öğretimi faaliyetlerinde kullanılacak bir metinde aranacak önemli özelliklerden biri, o metnin zengin bir söz varlığına sahip olmasıdır. Zira edebiyat eğitiminin amaçlarından biri öğrencilerin söz varlığını metin içi çalışmalarla zenginleştirmektir (Güzel, 2006, s. 108).

Çalışmamızda incelenen eser, zengin bir söz varlığıyla dikkati çekmektedir. Söz varlığı; kelimeler, deyimler, kalıp sözler, kalıplaşmış sözler, atasözleri, terimler gibi pek çok unsurdan meydana gelmektedir. (Aksan, 2004, s. 7). Edebiyat tarihini manzum bir metin üzerinden öğretmenin amaçlandığı bu eserde edebiyat terimleri önemli bir yer tutmakta olup eserin geniş bir kelime hazinesine sahip olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın amacı, söz konusu eserin söz varlığını bütünüyle ortaya çıkarmak olmadığından, burada sadece "öl-" anlamında kullanılan farklı kelime ve tabirler üzerinden metnin söz varlığının zenginliği gösterilmeye çalışılmıştır:

"Dokuz yüz ikide Bursa'da beyken
İrtihâl eylemiş nisbeten erken" (Tâhir, 1931, s. 35).

"Son zamânlarında inzivâ etmiş
Dokuz yüz on dörtte **ukbâya gitmiş**" (Tâhir, 1931, s. 40).

"Dokuz yüz elli beş yılında bitmiş
Edirne şehrinde **bekâya gitmiş**" (Tâhir, 1931, s. 42).

"Hamse vâdisini bu açmış işte
Bilemem ne vakit **gitmiş behište**" (Tâhir, 1931, s. 43).

"Geçirmiş orada râhat bir hayât
Dokuz yüz doksanda **eylemiş vefât**" (Tâhir, 1931, s. 58).

"Bin on beş yılında o âşık şâir
Âhîret yoluna olmuş **müsâfir**" (Tâhir, 1931, s. 62).

"Mahremî görürmüş kadılık işi
Dokuz yüz kırk iki **ölüp gidişi**" (Tâhir, 1931, s. 64).

"Dokuz yüz altmışla iki geçtikten
Sonraca **mezârî eylemiş mesken**" (Tâhir, 1931, s. 64).

"Dokuz yüz yirmi bir yılında **ma'dûm**
Balat'ta medfûndur Çelebi merhûm" (Tâhir, 1931, s. 67).

"Hicretin onuncu asrı içinde
Olmuştur o eski târihçi **mürde**" (Tâhir, 1931, s. 70).

"Üsküp'ten gelince İstanbul'a bu
Bin kırk dörtte **tutmuş bekâ yolunu**" (Tâhir, 1931, s. 78).

"Bin elli sekizde **olmuştur** Fehîm

Mısır'dan gelirken Ilgın'da **adîm**" (Tâhir, 1931, s. 82).

"Bin altmış yedide **eyledi rihlet**
O tek allâmemiz, cânına rahmet" (Tâhir, 1931, s. 93).

"Nihâyet **makâmı oldu yer altı**
Vefâti senesi: Bin yüz kırk altı" (Tâhir, 1931, s. 115).

"Bin yüz doksan dördte **eceli ermiş**
Eyyûp civârında **mezâra girmiş**" (Tâhir, 1931, s. 124).

"Bin iki yüz yirmi iki senesi
Kesildi dünyâdan merhûmun sesi" (Tâhir, 1931, s. 126).

"Bin iki yüz on üç yılında Gâlib
Olmuştur âhiret yoluna zâhib" (Tâhir, 1931, s. 132).

Metinde tespit edilebilen deyimlere şunlar örnek verilebilir:

Devede kulak [ol-]: Çok az önemi olmak, söz etmeye değer bulmamak (TDKADS).

"Altı bin bu kadar beyitte ancak
Arapça, Acemce **devede kulak**" (Tâhir, 1931, s. 12).

Çığır aç-: Bir alanda yeni bir yol, yöntem başlatmak (TDKADS).

"Nazmımızda **açan** yeni bir **çığır**
Veliyüddîn oğlu Ahmed Paşa'dır" (Tâhir, 1931, s. 34).

İpliği pazara çık-: Kötü nitelik ve suçları ortaya çıkmak (TDKADS).

"Verilmiş ona bir tekke şeyhliği
Sonradan **pazara çıkmış ipliği**" (Tâhir, 1931, s. 38).

Can at-: Şiddetle arzu etmek, çok istemek (TDKADS).

"İrfân tahsîlini koyunca yola
Cân atıp gelmiştir o, İstanbul'a" (Tâhir, 1931, s. 75).

Gölgede bırak-: Ondan daha üstün bir düzeye yükselmek, ondan çok daha başarılı olmak (TDKADS).

"Muğlakça yazmıştı nesrini Veysî
Gölgede bıraktı onu Nergisi" (Tâhir, 1931, s. 90).

Manzum edebiyat tarihi özelliği taşıyan metinde pek çok dil ve edebiyat terimine yer verilmiştir. Bütün bu terimlere burada yer vermek mümkün olmadığı için tanımlarıyla beraber verilen edebiyat terimlerinden seçilen birkaç örnekle yetinilecektir:

"Düşünen kafanın sözüyse fikir
Duygulu yüreğin dilidir **şiiir**" (Tâhir, 1931, s. 8).

"Türkçede şâire **ozan** denirdi
Bu manâda **baksı, oyun** da birdi" (Tâhir, 1931, s. 8).

“**Sığır** dedikleri bir sürgün avı
Yıldı bir gelirdi o avın tayı” (Tâhir, 1931, s. 8).

“**Sölen**se o avın ziyâfetiydi
Bu, Türk'ün kurbânı, ibâdetiydi” (Tâhir, 1931, s. 8).

“**Yuğ** da bir kimsenin ölümü için
Yapılan mâteme denirdi, bilin!” (Tâhir, 1931, s. 10).

2. Edebîlik

Edebî metnin temel özelliklerinden biri, okuyanda estetik haz uyandırmaktır. Eğitim-öğretim faaliyetleri sırasında da “*edebî metnin bir sanat eseri olduğunun unutulmaması ve ona yaklaşımda estetik bakış açısının esas olması*” (Çetişli, 2006, s. 80) gerekir. Metinde edebîliği sağlayan önemli unsurlardan biri ise edebî sanatlardır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin yazdığı manzum edebiyat tarihinin esas amacı, öğrencilere manzum bir şekilde ana hatlarıyla Türk edebiyatı tarihini öğretmek olsa da metinde yer yer edebî söyleyişlere yer verildiği ve eserin öğrencilere edebî zevk kazandırma hususunda da faydalı olabileceği söylenebilir.

Eserde en çok yer verilen edebî sanatlar teşbih ve istiare olup bu sanatların yanında teşhis, tevriye, tezat, tenasüp, cinas, mübalağa, tariz gibi edebî sanatlar kullanılmıştır.

16. yüzyıl divan şairlerinden Fuzûlî'nin gönlü rebaba, kalemi gönül rebabının yayına benzetilmiş, şiirleri ise gönül rebabının yanık, elemli bir sesi olarak tasavvur edilmiştir (Teşbih):

“Gönlü rebâbının yayıdır kalem
Duyulur o yaydan yanık bir elem” (Tâhir, 1931, s. 53).

17. yüzyıl divan şairlerinden Nâbî'nin çok sayıda şiir ihtiva eden divanı, pek güzel güllerine rağmen ot basmış bir bahçeye teşbih edilmiştir:

“İçinde varsa da pek güzel güller
Divânı, ot basmış bahçeye benzer” (Tâhir, 1931, s. 104).

18. yüzyıl divan şairi Nedîm'in edebiyat tarihindeki yerinin ele alındığı başlıkta Nedîm İstanbul bağının gülüne, Lâle Devri'nin şakrak bülbülüne benzetilmiştir. Nedîm'in hem gül hem de bülbül olarak hayal edilmesi dikkat çekici bir husus kabul edilebilir (İstiare):

“İstanbul bâğının parlak bir gülü
Lâle Devri'nin de şakrak bülbülü” (Tâhir, 1931, s. 109).

Kasideleriyle tanınan 17. yüzyıl şairi Nef'î için nazmedilen bir beyitte, şairin “akla uygun fakat göreneğe uygun olmayan” (Dilçin, 2016, s. 448) mübalağa olan iğrakı bile beğenmeyip mübalağanın “akla da göreneğe de uygun olmayan” (Dilçin, 2016, s. 448) derecesi olan gulüvve sıklıkla başvurması, kirpiğinin ucuyla gökleri yıktığı söylenerek ifade edilmektedir (Mübalağa):

“İğrâkı beğenmez, gulüvve çıkar
Kirpiği ucuyla gökleri yıkar” (Tâhir, 1931, s. 76).

İslâmiyet öncesi Türk şiiri hakkında kaleme alınan şu beyitte aralarında anlam ilgisi bulunan kelimelere yer verilmiştir (Tenasüp):

“**Akisler** verince **kulağa kopuz**

Kalbini **dinlerdi** ondan her Oğuz” (Tâhir, 1931, s. 8).

3. Edebî Metne Verilen Önem

2018 yılında yayımlanan Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı incelendiğinde programın amaçlarından birinin “öğrencilerin edebî metinler aracılığıyla Türkçenin inceliklerini, Türk edebiyatının tarih içinde gösterdiği değişim ve gelişimi tanımaları” (MEB, 2018, s. 12) olduğu görülür. Buna göre Türk edebiyatının dönemlere göre gösterdiği değişim ve gelişiminin edebî metin üzerinden öğrenciye gösterilmesi ve kavratılması esastır. Zira edebiyatla ilgili her türlü etkinliğin merkezinde edebî metin bulunmakta (Aktaş, 2009, s. 188) olup edebiyat eğitim ve öğretim faaliyetlerinin de aslı malzemesi metindir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin yazdığı manzum edebiyat tarihinde, dipnotlar kullanılarak verilen edebî metin örneklerinin önemli yer tuttuğu görülür. Bir edip hakkında verilen hükmün metne dayandırılarak açıklanması dikkat çekicidir.

Behiştî hakkında söylenen “Yolda bir kasîde tanzîm eylemiş/Mektûpla berâber takdîm eylemiş” (Tâhir, 1931, s. 43) beytiyle ilgili dipnotta şöyle bir açıklama yapılmıştır:

“Bu kasîde, Ahmed Paşa'nınki gibi 'kerem' redifinde ve Şeyhî'ye nazîre idi. Behiştî, Ahmed Paşa'nın eserini örnek tutmuş, hattâ pek meşhûr olan

'Kul kusûr etti ise afv-ı Şehenşâh kanı?
Tutalım iki elim kanda imiş, kanı kerem' beytini

'Ne kul ola ki anın olmaya cürm ü günehi
Ne hatâ ola ki affetmeye Sultân-ı Kerem' beyti ile taklît eylemişti” (Tâhir, 1931, s. 43)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın bazen “Bâkî'den mânâ nakletmiş” (Tâhir, 1931, s. 79) olduğu tespitine şahit olarak dipnotta şu beyitler aktarılmıştır:

“Vardım figân ü âh ile ol âsitâna ben
Çıktım kemend-i nâle ile âsmâne ben
Bâkî
Çıkmak için kûşe-i bâmına her şeb ol mehin
Âşık-ı şeydâ kemend-i nâle vü efgân atar
Yahyâ” (Tâhir, 1931, s. 79)

Seyyid Vehbî'nin bir Nâbî takipçisi (Tâhir, 1931 s. 116) olduğu hususu, Vehbî'nin kendi şiirinden alınan bir örneğe dayandırılmış, bu örnek beyit de dipnotta gösterilmiştir:

“Vehbî nazımda Nâbî'ye hayrû'l-halef benim
İrs ile girdi zabtına mülk-i sühanverî
Vehbî” (Tâhir, 1931, s. 116)

4. Veciz/Özlü Anlatım-Sehl-i Mümteni

“Başlangıcından Tanzimat Devri'ne Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra” adlı eserin “Başlangıç” bölümünde eserin “muhtasar” bir eser olduğu ifade edilmiştir. Eserde teferruatlardan kaçınılarak özlü ve veciz bir anlatımın tercih edildiği görülür. Bir konu veya kavramla ilgili açıklamanın gerekli olduğunun düşünüldüğü durumlarda ise dipnot verme yoluna gidilmiştir.

Sehl-i mümteni, “sanatçının kısa, sade, doğal yoldan giderek olgun olana, yoğun ve özlü olana ulaşma becerisi”dir ve bu “edebî ustalığın, unutulmaması gereken önemli

başka bir özelliği de taklit ve tanzir edilemez oluşudur” (Mengi, 2010, s. 73). Müellif, eserin “Başlangıç” bölümünde ilmî bir konuda herkesin anlayabileceği bir dille kitap yazmanın aslında denemeye kalkıldığında zor bir iş olduğunu (Tâhir, 1931, s. 4) söylemektedir. Bir başka eserinde “sehl-i mümteni”nin kolay gibi görünen ancak bir benzerini kaleme almaya kalkışılınca güçlüğü anlaşılan eserler hakkında kullanıldığını (Tâhirü'l-Mevlevî, 2019, s. 173) ifade eden şairin “Nef’î'nin hayâtı -tedkik edersek-/Üç şeydir: Övünmek, övmek ve sövmek” (Tâhir, 1931, s. 75) beytiyle sehl-i mümteninin edebiyatımızdaki güzel numunelerinden birini ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

Hoca Dehhânî hakkında nazmedilen “O hâlde Dehhânî denilen şâir/Divân şî'rimizin müessisidir” (Tâhir, 1931, s. 19) beyti, Yûnus Emre için kaleme alınan “Sevginin bülbülü olan sesidir/Tekke şî'rimizin müessisidir” (Tâhir, 1931, s. 19) beyti bu çerçevede değerlendirilebilir.

5. Düşünmeye, Okumaya ve Araştırmaya Sevk Etme

Metinde düşünmeye ve araştırmaya verilen önem, dikkate değerdir. Bir ediple ilgili verilen hüküm veya yapılan değerlendirmeden sonra dipnotta o edibe ait metin örnekleri sunulmuş, böylece hüküm/değerlendirme metne dayandırılmıştır.

Bir şairin veya edebî eserin hem başarılı hem başarısız bulunan yönlerine değinilmiş, böylece şairin veya edebî eserin peşin hükümlerden uzak şekilde değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Hüsn ü Aşk hakkında “eda bakımından kusurlu, mana yönünden üstün” değerlendirmesi bu durumu gösterir mahiyettedir:

“Edâca kusûru olsa da gerçek
Manâ cihetinden hakikat, yüksek” (Tâhir, 1931, s. 133)

Satır aralarında kitap tavsiyeleri verilmiş, tezkirelere ve edebiyat tarihlerine işaret edilmiş, edebî metinler üzerine yapılan çalışmalara da değinilmiştir. 16. yüzyılda Türkî-i Basit tarzında yazan Edirneli Nazmî'nin divanı üzerine yapılan çalışmadan bahsedilmiş, öğrencinin bu divanın inceleme kısmını okuması özellikle tavsiye edilmiştir:

“Divânı bastırmış Köprülüzâde
Teddikâtını da etmiş ziyâde

Pek mühim edebî fikirlerle dolu
O mühim tedkiki mutlakâ oku” (Tâhir, 1931, s. 64)

Halk şairleri hakkında ayrıntılı bilgi edinmek isteyen öğrenci için Fuad Köprülü'nün Saz Şairleri adlı çalışması işaret edilmiştir:

“Fuad Bey yazmıştır Sâz Şâirleri
Bunların orada sağlam haberi” (Tâhir, 1931, s. 72)

18. yüzyıl ediplerinden Ebûbekir Kânî Efendi'nin mürettep bir divanı olduğu bilgisi verildikten sonra öğrenci, kütüphaneden onun Münşeât'ını bulup okumaya yönlendirilir:

“Bir de Münşeât'ı vardır ki bunun
Kütüphanelerde bulup okuyun” (Tâhir, 1931, s. 137)

6. Kelime Öğretimi

Eserde, öğrencinin bilmediği düşünülen kelime ve kavramlar dipnotlarla açıklanmıştır.

Öğrencinin kelime hazinesinin geliştirilmesi, Türk dili ve edebiyatı eğitim-öğretim faaliyetlerinde önemli bir yere sahiptir. Duygu, hayal ve düşüncenin kelimelere dayandığı ve kişinin bildiği kelime sayısının düşünce gücüyle ilişkili olduğu (Karatay, 2007, s. 143) göz önüne alındığında kelime öğretiminin önemi açıkça görülmektedir. Kelime öğretimi yapılırken de onların “anlamın küçük parçaları olduğundan onları sözlükteki anlamları ile öğrenmek yerine cümle içindeki anlamlarıyla öğretmek daha faydalı olacaktır” (Karatay, 2007, s. 148).

Eserde, kafiye gereği, o devir için kullanılmayan ancak önceki devirlerde yazılmış edebî metinlerde geçen kelimelerin kullanıldığı görülür. Eserin asıl amacı kelime öğretmek olmasa da dipnotta bu kelimelerin anlamı, kelimenin içinde geçtiği metin örnekleri ile verilmiştir:

“Bir dil ki ne Arap ne Acem anlar
İşiten Türk ise şüphesiz danlar”

Yukarıdaki beyitle ilgili dipnotta şu açıklamalar yapılmıştır:

“Danlamak: Şaşmak demektir. Hacı Bayram’ın şu nutkunda olduğu gibi:

Bu sözü ârifler anlar,
Câhiller bilmeyip danlar
Hacı Bayram kendi banlar
Ol şârın minâresinde

Buradaki ‘banlar’, ezân okur demektir. Acemcedeki ‘bang-i nemâz’ tabîrinden alınmıştır.” (Tâhir, 1931, s. 65)

7. Karşılaştırma ve Bilgiler Arasında Bağ Kurma

Eserde, bir şair hakkında bilgi verilirken onun etkilendiği ve etkilediği şairlere yer verilmiş; şairin üslubu izah edilirken bilinen şairlerden hareket edilmiştir. Böylece öğrencinin geçmiş bilgileriyle bağ kurması amaçlanmış veya ileride işlenecek şair hakkında ön bilgiler edinmesine katkı sağlanmıştır.

Şair ve yazarlar hakkında bilinenden bilinmeyene ilkesine uygun düşecek açıklamalara sıkça rastlanmaktadır: 17. yüzyıl divan şairi Sabrî hakkında kaleme alınan “Sözünde varsa da selâset, sanat/Yoktur Nef’î gibi, azâmet, şiddet (Tâhir, 1931, s. 81) beyti, 18. yüzyıl divan şairi Koca Râgıb Paşa için yazılan “Didaktik yazmada Urfalı gibi/Kıymetçe görünür ikinci Nâbî” (Tâhir, 1931, s. 121) beyti ve 19. yüzyıl divan şairi Enderûnlu Vâsif başlığında yer alan “Nedîm’le Fâzıl’ın mukallididir/Benzetmede bile değil muktedir” beyti. (Tâhir, 1931, s. 146).

Farklı sanat anlayışına ve üslup özelliklerine sahip şairler olan Fuzûlî ve Nedîm mukayese edilerek şairlerden biri bülbüle, diğeri kanaryaya benzetilmiştir:

“Nedîm’in mislini bulması çok zor
Fuzûlî hem misli hem zıddı olur

Birisi ağlamış, birisi gülmüş
Birisi kanarya, biri bülbülmüş” (Tâhir, 1931, s. 112).

Tâhirü’l-Mevlevî, Bâkî’nin “Kadrini seng-i musallâda bilip ey Bâkî/Durup el bağlayalar karşına yârân saf saf” beytine onun kabrini ziyareti esnasında eklediği bir beyti dipnotta koymuştur: “Üç asır sonra yine hâk-i mezârında senin/Duruyor bak bu kadar tâlib-i irfân saf saf” (Tâhir, 1931, s.51). Bu beyit, dönemin edebiyatı ile geçmişin edebiyatı

arasında öğrencinin bağ kurmasına imkân sağlaması bakımından değerlidir. 16. yüzyıl divan şairi Hakanî'nin hilye türünde yazdığı eserin benzersizliği hakkında, manzum edebiyat tarihinin yazıldığı döneme daha yakın dönemde yaşayan Muallim Nacî'ye ait şu mısralara yer verilmesini de bu noktada zikretmek yerinde olacaktır:

“Gelmemiştir sana hâlâ sâni
Ümmetin mefharısın Hakanî
Bize bir hilye-i garrâ yazdın
Nâmını cephe-i arşa kazdın” (Tâhir, 1931, s. 61).

8. Dil İçi Manzum Çeviri

Divan edebiyatı eğitim-öğretim faaliyetlerinde karşılaşılan önemli sorunlardan biri öğrencinin divan edebiyatı geleneğini oluşturan zihniyete, onu besleyen kaynaklara ve kelime kadrosuna yabancı olmasıdır. “Eski bir dilde yazılmış bir metnin, bu dilin uzmanı olmayan okuyucular tarafından kolay anlaşılabilmesi için ‘güncelleştirilme’si, ölçünlü dile (standart Türkçeye) aktarılması, başka bir deyişle bir anlamda ‘sadeleştirilme’si ve ‘basitleştirilme’si” (Dilçin, 2011, s. 229) olarak tanımlanan dil içi çeviri, divan edebiyatı eğitim ve öğretiminde bahsedilen sorunların aşılmasında fayda sağlayabilecek bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

17. yüzyıl divan şairi Şeyhülislâm Yahyâ Efendî'ye ait “Mescidde riyâ-pîşeler etsin ko riyâyı/Meyhâneye gel ki ne riyâ var ne mürâyî” beyti, dönemin Türkçesine hece vezniyle, sade ve akıcı bir üslupla çevrilmiştir: “Mescidi mürâyî olana bırak/Meyhânedede otur, çak, keyfine bak” (Tâhir, 1931 s. 73).

17. yüzyıl divan şairi Nev'îzâde Atâyî'nin kaside ve gazelde Anadolu şairlerinin/divan şairlerinin Fars ediplerinden daha ileri seviyede olduğu kanaatini ihtiva eden, dipnotta da gösterilen “Husûsâ bu ma'nâ bulupdur sübût/Eder bahseden mülzem olup sükût, Ki medh ü tegazzülde Rûmî-kalem/Olup gâlib-i sâhirân-ı Acem, Velîkin kalıp şîve-i mesnevî/Sözü onda Acemin oldu kavî” beyitlerine metinde şöyle yer verilmiştir:

“Orada diyor ki: ‘kasîde, gazel
Bizde yazılmıştır hakikat güzel

Fakat mesnevîye gelince, gerçek
Bizimkinden Acem âsârı yüksek” (Tâhir, 1931 s. 77).

9. İlgi Çekici Bazı Unsurlar

Eserde Türk edebiyatı tarihi ana hatlarıyla ele alınırken bazen mizahî bir anlatım kullanılmış, bazen tahkiye yönteminden faydalanılmış, bazen de şairle ilgili anekdotlara veya bir eserin ilgi çekici yönüne yer verilmiştir.

Mizahî anlatım; toplumun aksayan yönlerini ele alan metinlerde, hicivlerde, bir ders vermeye yönelik metinlerde başvurulan bir anlatım yöntemidir. Eğitim ve öğretim faaliyetlerinde ise öğrencinin ilgisini çekme ve dikkatini zinde tutması hususunda mizahtan faydalanılabilir. “Günümüzde eğitim bilimlerini konu edinen çalışmalarda mizahın öğrenme sürecini eğlenceli kılarak öğrencinin ders içi motivasyonunu arttıracığı kanısı yaygındır” (Keleş Kurtoğlu ve Kurt, 2023, s. 584). Öğrencinin düşünme kabiliyetini de geliştirmesi muhtemel olan mizaha, eğitim-öğretim faaliyetleri sırasında yer verilerek bilginin akılda kalıcılığı da arttırılabilir. Ayrıca “mizahın öğrencilerde hayal gücünün, eleştirel bakış açısının, yaratıcı düşüncenin geliştirilmesine katkı sağlayacağı muhakkaktır” (Gürsoy, 2009, s.75). Bilhassa da edebiyat tarihi öğretimi gibi teorik bir zeminde gerçekleşen öğretim faaliyetinin mizahla desteklenmesinin fayda verebileceği

düşünülmüştür. Tâhir Olgun'un manzum edebiyat tarihinde mizahın kullanımı ile ilgili Enderûnlu Vâsıf hakkındaki şu beyitler örnek gösterilebilir:

“Derler ki: Vâsıf Bey mevtine yakın
Olmuş yabancıısı şuûrun, aklın

Başlamış yakmaya şiirlerini
Alıp saklamışlar el defterini

Böyle bir hâdise olmuşsa gerçek
Vâsıf akıllanmış sonunda demek” (Tâhir, 1931, s. 146)

Şairin hayatının veya yaşadığı dönemin öğrenci tarafından tam manasıyla kavranabilmesi için metnin bazı bölümlerinde tahkiye usulüne başvurulmuştur. 18. yüzyıl divan şairi Nedîm hakkında bilgi verilen bölümde, Lâle Devri'nden bir meclis sahnesi şöyle canlandırılmaya çalışılmıştır:

“Ellerde piyâle, karşıda lâle
Nazarlar mün'atıf bir gülnehâle

Sâkiler ayakta, sürâhî elde
Bilekler sıvanmış, etekler belde

Nedîm'in güftesi çalınan sâzda
O ise sâkiyle niyâzda, nâzda

Hânende çektikçe yürekten âhı
Geliyor dağlardan aks-i cângâhı

Fıskiye serptikçe yere katreler
Avuçlar saçıyor inci, mücevher

Gezdikçe havuzda ay tenli kızlar
Fezâda sanırsın yüzer yıldızlar

Fânûsu bu bezmin, semâda mehtâb
Denizde şuâî, bir serv-i sîm-âb” (Tâhir, 1931, s. 111)

Eserde, şairlerin hayatında izler bırakan olaylarla ilgili anekdotlara yer verilmesinin öğrencinin dikkatini çekebileceği düşünülmektedir. 16. yüzyıl divan şairi Bâkî, babası tarafından bir zanaat öğrenmesi için saraç yanına verilmiş, komşusu Müderris Mehmet Efendi onu saraçlığa layık görmeyerek medreseye almıştır (Tâhir, 1931, s. 50). 18. yüzyıl divan şairi Süleyman Neş'et Efendi'nin babası Ahmet Refia, oğlu için “Hudâyâ iki âlemde azîz eyle Süleymânı” mısraını kaleme almış, Süleymân Neş'et Efendi ise bu mısraı mührüne kazıtmıştır (Tâhir, 1931, s. 125). 18. yüzyıl şair ve nasirlerinden Ebûbekir Kânî Efendi hakkında bir anekdota yer verilmiştir. Rivayet edildiğine göre şair, Eflak'ta uzun müddet kalınca onun İslâm dinini terk ettiği düşünülmüş, şair ise bu itham karşısında “Kırk yıllık Kânî olur mu Yani” sözünü söylemiştir.⁴ Bu anekdot, manzum edebiyat tarihinde şu şekilde nazmedilmiştir:

“Bir müddet de Ulah Beyi'ne hizmet
Ederek kazandı bir husûsiyet,

⁴ Hadiseyle ilgili diğer rivayetler için bk. Yazar, 2017, s. 2

Orada epeyce kalınca şâir
Hakkında dediler: Olmuştur kâfir,

İşitince bunu dedi ki Kânî
Kırk yıllık Kânî de olur mu Yani?" (Tâhir, 1931, s. 137).

Edebî eserler tanıtılırken öğrencinin ilgisini çekebilecek hususlara yer verilmiştir. 17. yüzyıl divan şairi Sâbit'in Zafername adlı eseri hakkındaki "Kızını vermesin beğenmeyenler/Diyerek nazmetti yeni bir eser" (Tâhir, 1931, s. 105) ve 18. yüzyıl ediplerimizden Ebubekir Kânî Efendi'nin Münşeât'ı için söylenen "Yazılmış orada latife ile/Bir kedi ağzından arzuhâl bile" (Tâhir, 1931, s. 137) beyitleriyle hem öğrencinin dikkatini çekmenin hem de öğrenciyi, bir şairi veya edibi tanımanın en doğru yolu olan, edebî metne yönlendirmenin amaçlandığı söylenebilir.

Hicrî on üçüncü asır (miladî on sekizinci asır) Türk edebiyatı hakkında genel değerlendirmeler yapılırken bu dönemde yazılan kaside ve gazeller, "gayet basit, o nispette kaba ve alacalı bulacalı şeyler" (Tâhir, 1931, s. 139) olarak tavsif edilen Eyüp oyuncaklarına benzetilmiştir. Böylece soyut bir konu, öğrencinin dikkatini çekebilecek şekilde günlük hayattan bir örnek üzerinden somutlaştırılmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada, Tâhirü'l-Mevlevî'nin Dârüşşafaka ve Kuleli Liselerinde edebiyat öğretmenliği yaptığı yıllarda kullanmak amacıyla yazdığı bir eser olan "Başlangıcından Tanzimat Devri'ne Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtra", şekil ve muhteva bakımından incelenmiş; bu eserin edebiyat öğretiminde bir kaynak olarak sağlayabileceği faydalar ortaya konmuştur. Türk edebiyatı tarihini manzum bir şekilde okuyucuya sunan bu eser, şimdiki (mevcut) bilgilere göre, hece ölçüsüyle yazılan tek Türk edebiyatı tarihi olma özelliğine sahiptir. Bilgilerin daha kolay zihne girmesi ve uzun süre akılda kalması amaçlanarak manzum yazılan bu muhtasar eserde metnin akışını bozabilecek açıklamalara dipnotlarda yer verilmiştir. Sade ve akıcı bir dille kaleme alınan eserin müellifi tarafından, "Başlangıç" bölümünde, eser yazılırken Türkçe kelime kullanımına hassasiyet gösterildiği vurgulanmıştır. Edebiyat tarihi hakkında kısa ve öz şekilde bilgi vermesi, manzum ve vezinli olarak kaleme alınması, zengin bir sözcüğe sahip olması, sadece bilgi vermekle kalmayıp yer yer edebî söyleyişlere rastlanması yönüyle öğrencide estetik zevk uyandırması, edebî metinlerden örnekler ihtiva etmesi ve bir edip hakkında verilen hükümleri bu metinlerle desteklemesi, öğrenciyi düşünmeye, okumaya ve araştırmaya sevk etmesi, öğrencinin kelime hazinesini zenginleştirmesine imkân sağlaması, şairler ve eserler arasında karşılaştırmalar yaparak bilgiler arasında bağ kurması, dil içi manzum çeviri örneklerine yer vermesi, zaman zaman mizahî bir anlatıma sahip olması, tahkiye yönteminin kullanılması, edipler hakkında anekdotlar barındırması, eserlerin ilgi çekebilecek yönlerinden bahsetmesi gibi özellikleri yönüyle edebiyat öğretiminde kullanılmaya elverişli bir kaynaktır. Liselerde Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde, üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı derslerinde bahsedilen kaynaktan yararlanılabileceği ve ders kitaplarında ilgili yerlere bu eserden bölümler alınmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözcüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aktaş, Ş. (2009). Edebî Metin ve Özellikleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 39, 187-200.

- Coşkun, M. (2002). *Manzum Bir Şairler Tezkiresi: Hasîb'in Silkü'l-le'âl-i Âl-i Osmân'ındaki Şair Biyografileri*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Çanaklı, L. A. (2017). Tâhir Olgun'un Manzum Batı Edebiyatı Tarihi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(4), 2362-2388.
- Çelik, T. (2018). Türkiye'de 1924-2017 Arası Dil ve Edebiyat Dersi Öğretim Programlarına Bakış. *Turkish Studies*, 13(4), 245-274.
- Çetin, N. (1988). *Tanzimat'tan Fuat Köprülü'ye Kadar Bizde Edebiyat Tarihçiliği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Çetişli, İ. (2006). Edebiyat Eğitiminde Edebî Metnin Yeri ve Anlamı. *Millî Eğitim*, 169, 75-84.
- Dilçin, C. (2011). Divan Şiirini Günümüzün Türkçesine Aktarma ve Dil İçi Çeviri. *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Kabalcı Yayımevi.
- Dilçin, C. (2016). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Diñer Berdibek, Z. (2018). Manzum Olarak Yazılmış İki Tezkire Örneği: Üsküdarlı Hasîb'in Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân Adlı Eserinin Tezkire Kısım ve Güftî'nin Teşrifâtü'ş-Şu'arâ Adlı Eseri. *Turkish Studies Language/Literature*, 13(20), 371-381.
- Gürsoy, Ü. (2009). Edebiyat Eğitimi ve Mizah. *Türk Yurdu*, 261, 73-75.
- Güzel, A. (2015). Edebiyat Eğitiminde Amaçlar ve Bu Amaçlara Yönelik Yöntem, Teknik ve Örnek Uygulamalar. *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri* (ed.: İsmet Çetin). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- İnal, İ. M. K. (1970). *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kahraman, A. (2010). Tâhirü'l-Mevlevî. *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tahirulmevlevi>. [Erişim Tarihi: 01.03.2024].
- Karakaş, E. (2019). *Yeni Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Edebiyat Tarihleri Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Karatay, H. (2007). Kelime Öğretimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 141-153.
- Kavcar, C. (1987). Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 261-273.
- Keleş Kurtoğlu, A. ve Kurt M. (2023). Türk Dili ve Edebiyatı Eğitiminde Mizahi Metinlerin Kullanımı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 65, 577-591.
- Kırbıyık, M. (2007). *Yûsuf Hâlis Miftâh-ı Lisân Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (2018). *Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi (9., 10., 11., 12. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara.
- Mengi, M. (2010). *Sehl-i Mümteni, Divan Şiiri Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Okay, M. O. (1994). Edebiyat Tarihi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 10, s. 403-405). İstanbul: TDV Yayınları.
- Polat, N. H. (2005). Türk Edebiyatı Tarihçiliği Çalışmalarının Neresindeyiz?, *V. Türk Kültürü Kongresi Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği (17-21 Aralık 2002, Ankara) Edebiyat Cilt II* (Yayına Hazırlayan: Dr. Azize Aktaş Yasa). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

- Sönmez, V. ve Alacapınar F. (2013). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şentürk, A. (1991). *Tâhirü'l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Tâhir (1931). *Başlangıcından Tanzimat Devri'ne Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra*. İstanbul: İttifak Matbaası.
- Tâhirü'l-Mevlevî (2019). *Edebiyat Lügati, Edebiyat Kaideleri, Başlangıcından Tanzimat Devri'ne Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra, 19. Asrın Yarisına Kadar Garp Edebiyatı Tarihine Dair Manzum Bir Muhtıra* (Neşre Hazırlayan: Kemal Edib Kürkçüoğlu, Yayına Hazırlayan: Mustafa Kirenci). İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr>. [Erişim Tarihi: 01.03.2024]. [TDKADS]
- Yazar, İ. (2017). *Kânî Dîvânı*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-Kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55833,3-kani-divanipdf.pdf?0>. [Erişim Tarihi: 01.03.2024].